

Галина Евстатиева

**ИСЛЯМЪТ И ЗАБУЛВАНЕТО
НА ЖЕНИТЕ В АРАБСКИЯ СВЯТ**

София, 2016

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

На корицата © Фани Сарри, „Ирак, Самара, 1990“

© Галина Стефанова Евстатиева, автор, 2016

© Издателство „Изток-Запад“, 2016

ISBN 978-619-152-817-2

Галина Евстатиева

ИСЛЯМЪТ
И ЗАБУЛВАНЕТО
НА ЖЕНИТЕ
В АРАБСКИЯ СВЯТ

На дъщеря ми

СЪДЪРЖАНИЕ

БЕЛЕЖКИ ЗА ОФОРМЛЕНИЕТО НА ТЕКСТА	7
ПРЕДГОВОР	9
ГЛАВА I.	
ЗАБУЛВАНЕТО НА ЖЕНИТЕ И ИСЛЯМСКАТА ДОКТРИНА	29
§1. Религиозноправна и теологическа регламентация на забулването в ислямската нормативна традиция.....	29
§2. Божествено изискуемо благоприличие: съвременни онлайн фетви за забулването на мюсюлманската жена от суннитски авторитети в арабския свят	62
§3. Забулването като поддържане на граници в публичното пространство. Джендърна субординация.....	91
ГЛАВА II.	
ПРОБЛЕМАТИЗИРАНЕ НА ХИДЖАБА	117
§1. Традицията и предизвикателствата на Новото време	117
§2. Модернизация и разбулване. Първи арабски женски движения.....	134
§3. Интерпретации на свещени текстове от жени. „Ислямски феминизъм“	149
§4. Полемични подходи към женското забулване	169
ГЛАВА III.	
ЗАБУЛВАНЕТО НА ЖЕНИТЕ ПРЕЗ СЪВРЕМЕННОСТТА	193
§1. „Политическа“ история на булото в съвременния арабски свят: основни процеси и тенденции.....	193
§2. Феноменът на „новото забулване“ и неговото интерпретиране.....	234

§3. Ислямска мода. Хиджабът като комерсиален продукт.....	263
§4. Европейските дебати за забуването на мюсюлманските жени в публичността.....	276
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	299
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	307
Съкращения	307
Извори на арабски език.....	307
Извори на европейски езици.....	309
Изследвания на арабски език.....	310
Изследвания на европейски езици	313
Интернет източници	334
ПОКАЗАЛЕЦ.....	335
ENGLISH SUMMARY.....	341

БЕЛЕЖКИ ЗА ОФОРМЛЕНИЕТО НА ТЕКСТА

Тази книга е насочена не само към тесни специалисти в областта на арабистиката и ислямознанието, но и към по-широка читателска аудитория, интересуваща се от историята, религията и културата на близоизточните общества. Тя би могла да послужи на колеги и студенти от хуманитарните и социалните науки, които изучават различни въпроси от области като културология, социална антропология, етнография, история, политология, религиознание, теология, джандърни изследвания.

С цел да не се утежнява четивността на текста при предаването на собствени имена и топоними от арабица на кирилица се използва транслитерация без диакритични знаци, като се отчита и утвърденият начин на употреба за някои от тях в българския език. Специфични арабски термини, ключови ислямски понятия и заглавията на арабските извори и изследвания в библиографията са изписвани в съответствие с утвърдените в арабистиката правила на фонематичната транскрипция, включваща пълна транслитерация със съответната диакритика.

При транслитериране дългата гласна се обозначава с чертичка над буквата (при ā, ī, ū); чертичка под графичните знаци на интерденталните съгласни (z, c); точка под буквите за предаване на емфатични (t, d, z, c), фарингални (x) или палатални (q) съгласни; дъгичка под буквите, обозначаваща увуларните вибрантни (r) и (x); дъгичка над буквите (y) или (ū), маркираща полугласен звук, който обикновено е част от ко-

рена на съответната арабска дума или част от дифтонг. Чрез знака (◌) се изразява арабската фарингална съгласна 'айн, а посредством (◌') се предава задноезичният ларингален консонантен звук *хамза* (за повече подробности вж. Самсарева, Пенка. „Някои въпроси на транскрибирането от арабски език“, *Филология*, 12–13, 1983, с. 139–154).

При изписването на собствени имена и географски названия с транслитерация без диакритика се изпускат началната *хамза* или началният 'айн: А'иша (а не 'А'иша), Али (а не 'Али). По правило фонематично транскрибираните (транслитерираните) понятия в курсив са обяснени или преведени на български език при тяхното първо споменаване.

ПРЕДГОВОР

Настоящото изследване е посветено на темата за забулването на изповядващите исляма жени в арабския свят. През последните десетилетия тази тема предизвика едни от най-разгорещените вътрешноислямски, културни и общественополитически дебати не само в близкоизточните и мюсюлманските общества, но и на Запад, където се формираха сравнително големи по численост мюсюлмански общности. От първите опити на европейски пътешественици да представят особеностите в облеклото на хората от Ориента до настоящите многобройни академични трудове, посветени на различни аспекти от изучаването на жените в мюсюлманските култури, паралелно с развитието на изследователските подходи към забулването промяна търпят и неговите интерпретации.

Ако за ислямските учени покриването на главите и телата на жените несъмнено е божествено указание и религиозно задължение (*фард*), още с появата и развитието на западния научен интерес към забулването на мюсюлманките изучаването на този феномен свидетелства за големия диапазон от изразявани нееднозначни позиции и гледни точки. Етнографски забулването се описва като „екзотична“ социална практика, а критическото му възприемане като насила наложен инструмент за унизяване и потискане на жените в изостанали патриархални общества е последвано от неговото анализиране като разграничителен белег между „традиционно“ и „модерно“ в дискурса на „еманципацията чрез разбулване“. Други автори апологетично представят булото като доброволен избор за отстояване на религиозна и културна идентичност,

като начин за спазване на социално благоприличие или средство за създаване на алтернативна модерност.

Тази книга не е етнографско изследване на облеклото на арабските жени, нито има за цел да „защити“ или „отхвърли“ практиката на забулването на мюсюлманките. В духа на постмодернизма и т.нар. постколониални изследвания през последните десетилетия арабистите и ислямоведите неведнъж са били обвинявани, че в по-общ план – заедно с ислямистите¹ – предлагат „една единна“ интерпретация на забулването като съблюдаване на ислямските нормативни предписания, а отхвърлянето на булото се разглежда като форма на „вестернизация“, независимо че арабистите ислямоведи са склонни да го оценяват положително, докато ислямистите го критикуват като форма на „неверие“². Целта на това изследване е въз основа на нормативните ислямски извори и традиция, както и върху примера на арабския свят, да изучи, анализира и концептуализира основополагащите ислямски доктринални принципи, регламентиращи забулването на жените. Заедно с предложения анализ на ключови класически постановки изследователското внимание е фокусирано около настъпилите през последното столетие трансформации в характера на забулването – не само като социална практика, богословска и идеологическа аргументация, но и като теоретическо осмисляне и съперничещи си интелектуални позиции.

---

¹ В книгата понятието „ислямизъм“ е използвано като синоним на „политически ислям“ и обозначава „исляма като модерна идеология и политическа програма“ (Kramer, Martin. „Coming to Terms: Fundamentalists or Islamists?“, *Middle East Quarterly*, 10, no. 2, 2003). За дефинирането на „ислямизма“ като термин, различен по смисъл от понятието „ислямски фундаментализъм“, на свой ред свързан с „избора за завръщане към първоначалните основи на исляма“ вж. Cook, Michael. *Ancient Religions, Modern Politics: The Islamic Case in Comparative Perspective*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2014, p. xviii.

² Hammami, Rema. „From Immodesty to Collaboration: Hamas, the Women’s Movement, and National Identity in the Intifada“, In: Beinun, Joel and Joe Stork (eds.). *Political Islam: Essays from Middle East Report*, Berkeley Los Angeles: University of California Press, 1997, p. 195.

За реализирането на тази задача е използван интердисциплинарен подход, чрез който забулването е разгледано в исторически, културен и ислямски религиозен контекст, като при необходимост се прибегва и до филологически анализ на някои ключови понятия. Работната теза, която стимулира това изследване, е свързана с идеята, че ислямското було в съвременната епоха притежава мощна полисемия, а дълбочинният му анализ трябва да се основава върху неговите интерпретации в пресечната точка между религиозните смисли, културните кодове, общественopolитическите промени и не на последно място – полифонията от начините на възприемането му от самите жени. За да бъде по-добре разбрано съвременното религиозно тълкуване на забулването, в първата част на книгата е използван методологическият инструмент на интертекстуалността – както в синхрония, така и в диахрония.

Специфичен аспект на предприетия в настоящата монография интертекстуален анализ е изучаването на важен по отношение на темата сегмент от съществуващия днес в интернет пространството широк спектър от ислямски религиозни дискурси. Те са разпространявани онлайн под формата на богословско-правни становища (фетви) за булото и облеклото на мюсюлманките. При селекцията на материала в този аспект на работата изборът пада върху отсъжданията на сунитски религиозни авторитети, които имат водещо значение за разбирането на забулването в арабския свят, а напоследък и в Европа.

Думата „було“ няма точен еквивалент в арабския език. Тази липса на единно понятие показва силно изразената нюансираност, влагана в обозначаването на различните видове покривала в практиката на мюсюлманките в арабския свят. Многобройните арабски термини, значението на които не винаги може да бъде преведено точно и напълно коректно, представят разнообразието от елементи за покриване на тялото при женското облекло, които се различават според региона и в зависимост от съответните исторически периоди. От друга страна,

в ислямската доктрина при регламентиране на забулването се използва най-вече думата *хиджѣб*, която е употребена в Корана и хадисите³. Терминологически, *хиджѣб* се налага като понятие, обозначаващо не просто самия елемент от облеклото, с който се извършва покриването⁴, но и практиката на забулване на главата и тялото, както и очертаните физически граници между мъжете и жените. В този смисъл думата се използва и в настоящата книга, а когато се налага обозначаването на определен вид забулване, това е уточнено допълнително.

Още от древността във възникналите около Средиземноморския регион и Двуречието цивилизации покриването на главата се възприема като белег за благоприличие и знатен произход. В зависимост от социокултурния или политическия контекст обаче значението на забулването в тези региони се променя, понякога драматично, през различните исторически периоди, като придобива допълнителни конотации при налагането на моралните норми, установени от монотеистичните религии. Въпреки че забулването като социал-

³ *Хадис*, мн. ч. *хадис* („разказ“, „съобщение“) – терминът обозначава преданията за делата и думите на Мухаммад, които формират религиознополитическата и етико-правовата практика и пример на Пророка, наречена Сунна. Хадисите съставляват обемния корпус от текстове на ислямското религиозно Предание. Първите сборници с автентични (*сахих*) хадиси, които се призовават единодушно от ислямската общност и се смятат за основен източник на религиозната доктрина и практика след Корана, са съставени от ал-Бухари (810–870) и Муслим (поч. 875 г.). Хадис, включен в сборниците и на „двамата шейхове“ Муслим и ал-Бухари, се дефинира като *всепризнат* и това е най-високата степен на неоспоримост. Вж. Теофанов, Цветан. Предговор към: Имам ан-Науауи. *Градините на праведниците (Ряду-с-салихин)*. Преведе от арабския оригинал проф. Цветан Теофанов, т. 1, София: Главно мюфтийство на мюсюлманите в Република България, 2008, с. 12–13.

⁴ В наши дни са настъпили изменения в конотациите на думата, като популярното значение на хиджаба се стеснява най-вече до кърпата или шала за покриване на главата.

на практика съществува хилядолетия преди историческото възникване и разпространение на исляма в близоизточните общества, съвременното популярно разбиране за булото като елемент от облеклото на арабските жени се асоциира най-вече с нормативната му регламентация от мюсюлманската вяра.

В научното поле на арабистиката и ислямознанието почти липсват изследвания за начина на обличане на арабите през ранния период от ислямската история по времето на пророка Мухаммад (ок. 570–632), първите „праведни халифи“ (632–661) и династията на Умайядите (661–750). Основни извори по темата са древноарабската поезия, Корана и сборниците с хадиси. За разлика от оскъдните изследвания върху облеклото в ранния ислям, за епохата на Аббасидския халифат (750–1258), по-късните династии и периоди са налице не само многобройни извори, но и редица изследвания.

Известните средновековни арабски историци ат-Табари (поч. 923 г.), ал-Мас‘уди (поч. 956 г.) или Хилал ас-Саби’ (поч. 1056 г.) споменават откъслечно облеклото на мъжете, когато описват управляващите елити. Литературата на *адаба*⁵ и изисканото образование може да бъде използвана като по-богат извор, предоставящ описания на дрехите, а особено ценна в това отношение е „Книгата за елегантността и елегантните хора“ (*Kitāb al-mu‘aššā‘ aḥ‘ az-ẓarḥ ya ẓ-ẓurafā’*) на ал-Уашша’⁶. За съжаление този автор обаче не отделя почти никакво внимание на женското облекло. Много детайлна информация за церемониала и дворцовата мода през Фатимидския период⁷ може да бъде открита в историко-географ-

---

⁵ *Адаб* (от араб. букв. „литература“) – възникнало през IX в. направление в арабо-мюсюлманската култура, при което чрез специфичен жанр произведения на морално-дидактически теми литераторите (т.нар. *адиби*) се стремят да възпитават в образцово поведение елита и хората на държавни служби.

⁶ Ал-‘Уашша’. *Kitāb al-mu‘aššā‘ aḥ‘ az-ẓarḥ ya ẓ-ẓurafā’*, Кайро: Маḥба‘ат ал-и‘тимād, 1953.

⁷ Фатимидската династия управлява в Северна Африка и Египет през периода 909–1171 г.

ския обзор на Египет *Хитат* на ал-Макризи (поч. 1442 г.), както и в някои съвременни изследвания по темата⁸.

По-голямата част от досегашните изследвания върху арабското облекло не са монографични трудове, разглеждащи целия арабския свят през отделните исторически периоди. Публикуват се най-вече тясно специализирани статии за различни елементи на облеклото в отделни региони. От началото на Османската епоха и до XIX в. европейски пътешественици, посетили Ориента, започват да описват възприеманите от тях като екзотични местни костюми и начин на обличане в земите на арабите. Известен в това отношение е трудът на френския архитект и художник Антоан Кастелан, в който могат да бъдат открити рисунки на типични за това време облекла, носени от бедуинки или градски жени в арабските провинции на Османската империя⁹. И макар че като извор подобни пътеписи трябва да се използват внимателно, те съдържат ценни исторически сведения по темата.

За първопроходец в изучаването на мъжкото и женско облекло в арабистичните и блискоизточните изследвания се приема Едуард Лейн, чиято книга *The Manners and Customs of the Modern Egyptians*¹⁰ е писана през периода 1833–1835 г.

⁸ Canard, M. “Le cérémonial fatimide et le cérémonial byzantin”, *Annales de l’Institut d’Etudes Orientales d’Alger* 10, 1952; Заки, М.Х. *Кунуз ал-Фатимийийн*, Кайро: Маџба‘ат дър алкутуб ал-мисриййа, 1937; Маджид, ‘Абд ал-Мун‘им. *Нузум ал-Фатимийийн ъа русумухум фи Миџр*, 2 тома, Мактабат ал-анджлџ ал-мисриййа: Кайро, 1953–55; Sanders, Paula A. *Ritual, Politics, and the City in Fatimid Cairo*, Albany: State University of New York Press, 1994; Eastwood, Gillian, “A Medieval Face-Veil from Egypt”, *Costume* 17, 1983, pp. 33–38.

⁹ Castellan, Antoine L. *Moeurs, usages, costumes des Othomans, et abrégé de leur histoire*, Vol. VI, Paris: Nepveu, 1812, p. 40.

¹⁰ Lane, Edward W. *The Manners and Customs of the Modern Egyptians*, London: J. M. Dent & Sons, 1908 (reprint of Lane, Edward W. *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*, London: John Murray, 1860), pp. 25–53; Лейн; Э. У. *Нравы и обычаи египтян в первой половине XIX в.*, перевод с английского А.С. Рапопорт, Москва: Издательство „Наука“, 1982.

след седемгодишен престой на автора в Египет, предимно в Кайро. Наред с подробното описание на египетските обичаи и нрави от началото на XIX в., Лейн посвещава първа глава на традиционните дрехи и специфичните за мюсюлманите египтяни аксесоари, като книгата е илюстрирана с великолепни гравюри. Въпреки че „Нрави и обичаи на модерните египтяни“ се приема като отправна точка в почти всяко едно съвременно научно изследване, свързано с особеностите и еволюцията на облеклото по тези арабски земи, това класическо произведение попада в центъра на ожесточената и на моменти твърде идеологизирана сама по себе си критика на Едуард Саид (1935–2003) срещу „ориенталистите“.

Лейн, според Саид, иска да създаде впечатлението, че неговото новаторско изследване е резултат от спонтанно и неукрасено, безпристрастно описание, предоставящо автентична информация, докато в действителност то е „съзнателно търсен“ резултат и е продукт на значителна редакторска работа, при която повествователната структура е вдъхновена от стремежа на ориенталиста да пререструктурира и детайлизира: „Силата му се състои в това, че е могъл да живее сред тях и да говори техния език, а също така, че тайно е пишел. А написаното от него е замислено като знание полезно не за тях, а за Европа и различните ѝ институции. [...] Като разказвач Лейн е едновременно експонат и изложител, печелещ доверието и на двете страни, с вкус към два вида преживявания: ориенталския за приятното общуване и западния за авторитетното, полезното знание“.¹¹ Като набляга на това, че Лейн успява да постигне контрол върху своя материал не само посредством драматичната си двойственост (на „фалшив мюсюлманин“ сред местното население и истински европеец), но и чрез употребата на детайли, Саид твърди, че фигури като Лейн имат обществената роля да „превеждат“ Ориента за своите съграждани и въпреки това е налице една културна, времева

---

¹¹ Саид, Едуард. *Ориентализмът*, София: Кралица „Маб“, 1999, с. 198.

и географска отдалеченост, която се изразява с преминалите в ежедневния език метафори за тайнственост като „булото на една източна жена“ или „непроницаемия Ориент“¹².

Обикновено като най-ранна изследователска работа върху историята въобще на арабското облекло се сочи публикуваният през 1845 г. труд на холандския учен Рейнхарт Дози *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*¹³. Не е случайно, че тази пионерска работа в областта е филологическо изследване на един от бащите на модерната европейска ориенталистика и ислямознание, който още двадесет и пет годишен се опитва да систематизира и класифицира всички препратки към особеностите на арабското облекло – както в наличните по това време арабски извори (предимно ръкописи), така и в европейски източници. „Подробният речник на наименованията на дрехите сред арабите“ на Дози не е нито речник, нито енциклопедия в съвременния смисъл на тези понятия. Това е сборник, състоящ се от 275 статии, които обясняват даден термин на арабски само с една дума или привеждат нейния синоним, а в други случаи за определено понятие се дава кратка дефиниция, но най-често повечето термини се поясняват с множество цитати от арабски ръкописи. Поради липса на други изследвания около един век този труд на Дози си остава основен източник за позоваване на учените при разработването на темата.

Едно от най-важните изследвания, излязло десетилетия след труда на Дози, е една студия под формата на „бележки“ на кеймбриджския учен Рубен Леви¹⁴. Тези, всъщност доста обстойни, бележки допълват позоваванията на Дози с информация от текстове, които не са били налични по времето, ко-

---

¹² Пак там, с. 275.

¹³ Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam: Jane Mueller, 1845.

¹⁴ Levy, Reuben. “Notes on Costume from Arabic Sources”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 2, 1935, pp. 319–338.

гато Дози пише своя речник на арабския костюм. Освен това Леви фокусира изследването си върху района на Близкия изток от времето на пророка Мухаммад до династията на Мамелюците (1250–1517), изключвайки Магриба и Мюсюлманска Испания (ал-Андалус). Сравнително подробно изследване върху облеклото на арабите през Средновековието предоставя обзорната монография на Лео Мейер от 1952 г.¹⁵ Като изкуствовед и арабист Мейер използва разнообразни извори за по-цялостно представяне на разнообразието и детайлите от облеклото на арабите по времето на Мамелюшката династия: редки изображения върху произведения на ислямското изкуство и най-вече миниатюристиката, описания в художествената литература, запазени детайли от дрехи и описания от европейски автори.

През XX в. най-значимата научна литература, посветена на арабските дрехи, откриваме сред етнографските изследвания, осъществени предимно от германската и френската школи в изследванията на арабския и мюсюлманския свят. Много от германските изследвания са посветени на палестинското облекло в свещените земи. Тук трябва да бъдат отбелязани трудовете на Леонард Бауер¹⁶ и на Фридрих Улмер¹⁷. Най-задълбоченото и изчерпателно изследване обаче в тази област е публикуваният през 1934 г. седемтомен *magnum opus* на Густав Далман „Труд и обичаи в Палестина“ (*Arbeit und Sitte in Palästina*), петият том от който включва обширна информация за облеклото на арабите по тези земи¹⁸.

---

¹⁵ Mayer, Leo Ary. *Mamluk Costume: A Survey*, Genève: Albert Kundig, 1952.

¹⁶ Bauer, Leonard. “Kleidung und Schmuck der Araber Palästinas”, *Zeitschrift des deutschen Palästina-Verein*, 24, 1901, S. 32–38.

¹⁷ Ulmer, Friedrich. “Südpalästinensische Kopfbedeckungen”, *Zeitschrift des deutschen Palästina-Vereins*, 41, 1918, S. 35–53; Idem. “Arabische Stickmuster”, *Zeitschrift des deutschen Palästina-Vereins*, 44, 1921, S. 81–90.

¹⁸ Dalman, Gustaf. *Arbeit und Sitte in Palästina*, Bd. 1–8, Hildesheim: Georg Olms, 1934, reprinted 1964.

През първата половина на XX в. френските етнографи, от своя страна, съсредоточават научните си интереси върху Магриба, което е в унисон с общите тенденции в тогавашните изследвания на Северна Африка, където Франция е колониална сила. Публикациите по темата се многообразни¹⁹, като повечето от тях изучават облеклото на даден конкретен регион, град или племенна група, или пък само един от елементите на дрехите. Тази традиция на етнографско изследване на носиите и облеклото се продължава както от френски учени, така и от местни арабски автори, които издават съчинения на френски език дори след придобиването на независимост от магрибските страни²⁰. Френските изследвания върху Магриба имат предимно описателен характер, докато при изучаването на Леванта се отделя внимание и на социалните преобразувания, които настъпват, и заедно с това наблюдаваните промени в начините на обличане през модерната епоха²¹.

Нарасналият интерес към регионалните видове облекло води до появата на изследвания, предприети от арабски автори, които са посветени на дрехите в Саудитска Арабия²² или в монархиите от Залива. Кратък обзор на съвременното женско

¹⁹ Brunot, Louis. "Noms de vêtements masculins à Rabat", In: *Mélanges René Basset*, Paris: Publications de l'Institut des Hautes Études Marocaines X, 1923, pp. 87–142; Marçais, Georges. *Le costume musulman d'Alger*, Paris: Librairie Plon, 1930; Besancenot, Jean. *Bijoux Arabes et Berbères du Maroc*, Casablanca: Éditions de la Cicogne, 1953.

²⁰ Ougouag-Kezzal, C. "Le costume et la parure de la mariée à Tlemcen", *Lybica* no. 18, 1970, pp. 253–267; Mahjoub, Neziha. "Le costume hanéfite des hommes de religion et de justice à Tunis", *Cahiers des Arts et Traditions Populaires* 2, 1968, pp. 79–92.

²¹ Tresse, R. "L'évolution du costume des citoyens syrolibanais depuis un siècle." *La Géographie* 70, 1938, pp. 1–23; Tresse, R. „L'évolution du costume des citoyennes en Syrie depuis le XIXe siècle. *La Géographie* 71–72, 1939, pp. 257–271.

²² Ross, Heather Colyer. *The Art of Arabian Costume: A Saudi Arabian Profile*, Fribourg, Switzerland: Arabesque, 1981; Topham, John, *Traditional Crafts of Saudi Arabia: weaving, jewelry, costume, leather-*

облекло в Оман прави Сурайа ал-Баксами²³, а Наджла Иззи разглежда по-детайлно традиционните носии на жените в Катар²⁴. Районът на Двуречието и разпространеното в Ирак народно облекло и начини на обличане от мъже и жени са разгледани в книгата на Уалид ал-Джадир за народните носии в Ирак²⁵. Тази книга е особено ценна и с многобройните рисунки, които предлага, на различните иракски носии. Египетските традиционни облекла са обект на исторически обзор, предприет от Са'ад ал-Хадим в две негови монографии²⁶. Полезна етнографска информация за облеклото в различни райони на Египет се съдържа и в изследването на Андреа Ру²⁷.

Единственият опит за по-широкообхватно и обзорно изследване на облеклото и неговите елементи в целия арабски свят през различни исторически епохи е публикуваният за първи път през 2000 г. фундаментален обзорен труд на Йедида Стилман за арабското облекло²⁸. В него авторката отделя специално внимание на забулването на арабката от религиозни съображения и неговото модифициране в начина на обличане на жените съобразно местните традиции в арабските страни.

Изучаването на облеклото в арабския свят през последните десетилетия постепенно отбелязва една ясно отлича-

---

work, basketry, woodwork, pottery, metalwork, London: Stacey International, 1982.

²³ Ал-Бақсамй, Сурайа. „Ал-Азйā' ал-'умāниййа“, *Ал-'Арабй*, 319, 1985.

²⁴ 'Иззй, Наджла. *Анмāт мин ал-азйā' аш-ша'биййа ан-нисā'иййа*, Бейрут, 1975.

²⁵ Ал-Джадир, Ёалид. *Ал-Малāбис аш-ша'биййа фй ал-'Ирāқ*, Багдад, 1969.

²⁶ Ал-Хāдим, Са'ад. *Та'рйх ал-азйā' аш-ша'биййа фй Миср*, Кайро: Дār ал-ма'āриф, 1959 и съответно ал-Хāдим, Са'ад. *Ал-азйā' аш-ша'биййа*, Кайро: Дār ал-қалам, 1961.

²⁷ Rugh, Andrea B. *Reveal and Conceal: Dress in Contemporary Egypt*. Syracuse: Syracuse University Press, 1986.

²⁸ Stillman, Yedida Kalfon. *Arab Dress: A Short History. From the Dawn of Islam to Modern Times*, Revised Second Edition, Leiden and Boston: Brill, 2003.

ма тенденция, при която авторите се фокусират не толкова върху етнографското описание, колкото върху семиотиката на дрехата, на „дрескода“ или на отделни негови елементи и проявления в различни исторически и културни контексти. Подобен семиотичен и теоретичен подход е характерен до голяма степен за англоезичните изследвания в тази област²⁹. Появяват се трудове, опитващи се да анализират женското облекло и преди всичко булото с неговата „историческа динамика“ през призмата на по-обширните теми за жените и джендърните отношения в Близкия изток и Северна Африка. Тези отношения не биха могли да бъдат разбрани, ако не се отчита развитието на идеята в ислямската доктрина между две различни, но свързани една с друга концепции – за облеклото, което скрива, и пространството, което разделя. Ето защо в Първата глава на настоящето изследване забулването се разглежда и като механизъм за поддържане в обществото на дистанция между половете, и като средство за съблюдаване на установените морални норми. Чрез примери от историята на средновековните арабо-мюсюлмански общества се търси отговор на въпроса защо и каква еволюция претърпява интерпретацията на божествената повеля към съпругите на Мухаммад, довела до изолирането от социалния живот и публичното пространство на голяма част от мюсюлманските жени посредством институцията на харема и наложилата се джендърна³⁰ субординация.

Въпросът за забулването или хиджаба в най-широкия смисъл на това понятие, включително и като сегрегация на жената, се превръща в гореща тема на Новото време. В продъл-

---

²⁹ Lindisfarne-Tapper, Nancy and Bruce Ingham. “Approaches to the Study of Dress in the Middle East”, In: Lindisfarne-Tapper, Nancy and Bruce Ingham (eds.). *Languages of Dress in the Middle East*, Surrey: Curzon Press, 1997, pp. 1–39.

³⁰ Понятието *джендър* се използва в неговия класически смисъл, установен в съвременните социални науки. За разлика от биологичния пол, джендърът се възприема като социален пол, който е променлив и зависи от неговата културна контекстуализация.

жение на около столетие дебатът за носенето на ислямското було илюстрира по свой собствен начин сложния конфликт, иницииран от колониалните политики за еманципация, както и последвалите реакции в арабския свят. Темите за изолацията на жената и нейното забулване, разглеждани традиционно в ислямската апологетика посредством религиозноправни норми за съблюдаване на благоприличие с цел съхраняването на моралните устои на обществото, започват да заемат централно място в дискурсивния проект на отстояваната ислямска идентичност пред лицето на западния натиск.

Мюсюлманските реформатори от края на XIX в. – нач. на XX в. разсъждават върху тези въпроси, но правят това песеливо и с неохота. По-скоро журналисти, обществени и политически активисти дебатират оживено подходящото облекло за жените в контекста на колониално управление и националноосвободителните борби. Затова във Втора глава от настоящата книга се поставя акцент върху отправените предизвикателства към традиционните начини на покриване и обличане на жените при настъпване на модерността, появата на първите женски движения в арабския свят, разбулването на лицето на жените през първите две-три десетилетия на XX в. не само като реформаторски процес по съживяване на тяхната обществена роля, но и като следствие от появата на нови опити за интерпретации на религиозната норма.

Египет се превръща в първата арена от мюсюлманския арабски свят, където се води битка между социалния и религиозния консерватизъм, от една страна, и привържениците на обществената модернизация, от друга. Емблематичните съчинения на Касим Амин (1863–1908) „Освобождението на жената“ и „Новата жена“ за първи път полемизират установени традиционни представи за мястото и ролята на жената в египетското общество, като призовават за нейната еманципация и разбулване в името на социалния прогрес³¹. Създава-

---

³¹ Амйн, Қасим. *Тахрїр ал-мар'а*, Кайро: Мактабат ат-Тараққї, 1899; Амйн, Қасим. *Ал-Мар'а ал-дждаїда*, Кайро: Мағба'т аш-ша'б, 1901.

нето на Египетския феминистки съюз през 1923 г. поражда и първите публични прояви на демонстративно отхвърляне на булото от страна на египтянките, като един от най-богатите източници за историята и идеите на това феминистко движение са мемоарите на неговия председател Худа Ша'арауи³². Според Ша'арауи пълното забулване и сегрегация на жените в харемите е социална практика, свързана с определена класа, която не е осветена от исляма.

Първите десетилетия на ХХ в. са знаменателни и с появата на непознато до този момент явление – тълкуването на Корана и Сунната от жени. Това явление по-късно е класифицирано чрез изковавано за целта специално понятие в академичната литература – своеобразния оксиморон „ислямски феминизъм“. С него се обозначава не идеологията на някаква конкретна женска организация, а наблюдавана вече около столетие тенденция отделни мюсюлмански жени да преосмислят вълнуващи ги въпроси от Корана и хадисите, опитвайки се да оспорят монопола на мъжете върху тълкуването на нормативните свещени текстове. През 1928 г. ливанката Назира Зайн ад-Дин (1908–1976) публикува в Бейрут своята книга „Разбулване и забулване“³³, в която реинтерпретира засягащи жените текстове от Корана и хадисите на пророка Мухаммад, за да отправи призив за завръщане към базисните егалитарни принципи на исляма и за премахване на институциите на пълното забулване и изолиране като ограничаващи жените практики, въведени по-късно от мъжкия религиозен елит.

Независимо дали е възприемана като религиозно или културно детерминирана, традицията на забулването се превръща и в централна тема, върху която се фокусира западният феминистки дискурс през съвременността при анализа на

³² Shaarawi, Huda. *Harem Years: The Memoirs of an Egyptian Feminist*, trans., ed., and intro. by Margot Badran, London: Virago Press, 1986.

³³ Зайн ад-Дйн, Назйра. *Ас-Суфур ѓа л-хиджѓб*, Бейрут: Quzma Publications, 1928.

арабските жени. Формиран в немалка степен от „еманципаторската мисия“ на европейските колониални политики, този дискурс дълго време набляга върху антимодерния образ на хиджаба като средство за угнетяване и като недвусмислен символ за потискането на жената в ислямските общества. Подобни схващания се подлагат на критика от антрополози като Лайла Абу-Лугод. В добилата широка популярност нейна статия „Мюсюлманските жени наистина ли се нуждаят от спасение?“ (“Do Muslim Women Really Need Saving?”), както и в излязлата по-късно книга със същото заглавие³⁴, тя призовава да бъде изоставен характерния за европейската „цивилизаторска мисия“ от XIX в. стремеж за „спасяването“ на мюсюлманските жени и да бъдат уважавани различните социални и културни кодове, при които се наблюдава проявлението на различно структурирани желаниа.

Историята на възприемането на забулването като антимодеен символ е обстойно разгледана и анализирана от египетско-американската представителка на ислямския феминизъм Лейла Ахмед в нейната монография за жените и социалния пол в исляма³⁵. Изучавайки начините, по които булото е инструментализирано от британската колониална политика в Египет като символ на потискането на жената в исляма, авторката изказва становището, че постепенно този елемент от облеклото на арабката се трансформира от „културен“ и „религиозен“ в „политизиран“ символ на съпротивата срещу колониалното управление и западната доминация. Подобни тези за хиджаба като политизиран символ в националноосвободителните борби с едновременна критика към западния феминизъм за налагане на една единствена визия се застъпва и от Марния Лазрег в

---

³⁴ Abu-Lughod, Lila. “Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and Its Others”, *American Anthropologist*, 104 (3), 2002, pp.783–90; Abu-Lughod, Lila. *Do Muslim Women Need Saving?*, Harvard University Press, 2013.

³⁵ Ahmed, Leila. *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, New Haven: Yale University Press, 1992.

книгата ѝ за алжирските жени³⁶, но нейните аргументи препращат към френското колониално управление в Алжир.

Освен това през последните години се появило множество изследвания на ислямски феминистки, които се стремят да представят посланието на Корана като „еманципиращо“ по своята същност, като се опитват да „възстановят“ правата, предоставени на жените в ранноислямската *умма*³⁷. Гледната точка на „ислямските феминистки“ често се противопоставя на западните концепции за феминистка политика, тъй като оспорва мъжката доминация при интерпретирането на исляма и подчиняването на жената, но в същото време приема за естествено и желателно джендърното разделение³⁸. Религиозната и културната символика на забулването и дефинирането на неговите многообразни значения чрез опита на самите жени в арабските и като цяло в мюсюлманските общества през модерността става централна тема в добилите широка популярност книги на Фатима Мерниси³⁹ или в монографиите на Унни Уилкан, Джуди Мабро, Жулиет Минс и Жан Гудуин⁴⁰.

Исторически в постколониалната епоха тези джендърно центрирани дебати продължават и дори стават още по-интензивни,

³⁶ Lazreg, Marnia. *The Eloquence of Silence: Algerian Women in Question*, New York: Routledge, 1994.

³⁷ *Умма* (араб.) – общността на вярващите, ислямската религиозно-политическа общност.

³⁸ Hatem, Mervat. “Women in the Post-modern Arab World”, *Development*, 2, 1995, pp. 26–29; Poya, Maryam. *Women, Work, and Islamism*, London and New York: Zed Books, 1999.

³⁹ Mernissi, Fatima. *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in Modern Muslim Society*, Bloomington: Indiana University Press, 1987; *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women’s Rights in Islam*, trans. M. J. Lakeland (from French), Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1991.

⁴⁰ Wikan, Unni. *Behind the Veil in Arabia: Women in Oman*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1982; Mabro, Judy. *Veiled Half-Truths: Western Travellers’ Perceptions of Middle Eastern Women*, New York: I. B. Tauris, 1991; Mince, Juliette. *Veiled: Women in Islam*, Watertown: Blue Crane Books, 1993; Goodwin, Jan. *Price of Honor: Muslim Women Lift the Veil of Silence on the Islamic World*, Reprint, New York: Penguin USA, 1995.

когато придобилите независимост арабски държави поемат по различен път на икономическо, политическо и социално развитие. Ето защо Трета глава от тази книга ситуира драматичното идейно противопоставяне между отхвърлилите хиджаба жени и започналите отново да се покриват в контекста на борбата между светските националистически режими и привържениците на ислямистките движения и организации. В изследванията върху Близкия изток и Северна Африка през осемдесетте и деветдесетте години на ХХ в. е налице нарастващ интерес към придобиващото все по-широк обхват сред арабските, а и като цяло мюсюлманските жени явление, определяно като „ново забулване“ (англ. *neo-veiling* или *new veiling*), което се появява паралелно със съвременното „възраждане“ (*сахѳа*) на исляма. Този изключително сложен и комплексен нов феномен встъпва в противоречие както с традиционните идеи на ислямската апологетика за същността на забулването, така и със секуларните феминистки норми за еманципация. Затова една от важните задачи в последната част на монографията е да анализира тезите за „новото забулване“, застъпвани от най-влиятелните академични учени и интелектуалци. В тази своя част настоящата монография по необходимост придобива и характера на „метаизследване“ – изучаване на формиралите се дискурсни позиции в самите предишни изследвания, за да се открият ключовите тези и нагласи в съвременното концептуализиране на женското забулване в исляма.

В стремежа си да изградят по-цялостна картина на наблюдаваните явления тези съвременни изследователи прибегват до различни методи от социалните науки, извършват теренна работа, изучават етнографски и исторически материали. Пример за подобен интердисциплинарен подход е методологията, използвана от професора антрополог в Катарския университет Фадуа ал-Джунди, чиято книга⁴¹ представя един от първите систематични джендърни анализи на новия феномен по завръ-

---

⁴¹ El-Guindi, Fadwa. *Veil: Modesty, Privacy and Resistance*, Berg: Oxford, New York, 1999.

щането към хиджаба от страна на арабските жени. Тъй като женското забулване често се използва като разграничителен белег между „традиционно“ и „модерно“ общество, посредством многопластови анализи на променящото се отношение към забулването учени като Сузане Бреннер⁴² и Нилофер Гьоле⁴³ започват да разглеждат хиджаба по-скоро като средство за създаването на алтернативна модерност, като друга форма на проявление на модерността в мюсюлманските общества.

Социолози като Саба Махмуд отправят предизвикателство към едностранните „ориенталистки“ (в смисъла на Едуард Саид) перцепции на булото, представяйки неговото съвременно функциониране като част от активния личен избор на жената за изразяване на набожност и благочестие, а не като пасивно приемане на някакво налагано ограничение⁴⁴. Политологът Арлин Маклеод, от своя страна, определя „новото було“ като знак на протест срещу съвременните арабски политически режими⁴⁵, анализирайки аргументите за покриването на каирските жени от средната класа. Други се фокусират върху ролята на булото в създаването на „ислямска мода“⁴⁶. Наблюдаваната през последните години тенденция да се създава модна индустрия от облеклото на жените, което съгласно ислямските норми в никакъв случай не трябва да

⁴² Brenner, Suzanne. “Reconstructing Self and Society: Muslim Women and ‘the Veil’”, *American Ethnologist*, No 23, 1996, pp. 673–97.

⁴³ Göle, Nilüfer. *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, Michigan: University of Michigan Press, 1996.

⁴⁴ Mahmood, Saba. *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.

⁴⁵ Macleod, Arlene E. *Accommodating Protest: Working Women, the New Veiling, and Change in Cairo*, New York: Columbia University Press, 1991.

⁴⁶ Akou, Heather M. “Islamic Dress (Contemporary)”, In: Steele, Valerie (ed.). *Encyclopedia of Clothing and Fashion*, New York: Charles Scribner’s Sons, 2005, pp. 250–54; Akou, Heather M. “Building a New ‘World Fashion’: Islamic Dress in the Twenty-first Century”, *Fashion Theory*, Vol. 11, no 4, 2007, p. 412; Moors, A. “Burka in Parliament and on the Catwalk”, *ISIM Review* 19, 5, 2007.

привлича вниманието и чуждите погледи на публични места, е явление, което изисква изследователска рефлексия, тъй като превръщането на хиджаба в моден аксесоар натоварва булото с ново допълнително значение.

Тези съвременни интерпретации на полисемията на ислямското забулване чрез методологическия апарат на различни научни области на практика имат една и съща цел – да се разбие статичния и монолитен негов образ, въплъщаващ идеята, че булото има една-единствена основна функция и смисъл, изхождащ от установената ислямска религиозна норма. Културни антрополози и социални учени изтъкват многообразните причини за покриването на арабските жени, подчертавайки променящата се мотивация съобразно общественополитическия и културния контекст, както и многообразието от начини, по които се „живее“ религиозната норма. Налице са обаче и изследвания от арабски автори, които подхождат полемично не само към нормативните предписания към забулването, но и към аргументацията в защита на различните негови форми. Така например сирийският ислямски реформатор Мухаммад Шахрур комбинира лингвистични, математически и философско-херменевтични похвати, за да предложи нов прочит на Корана и ново тълкуване на нормите за женското забулване⁴⁷. Марния Лазрег на свой ред се опитва от „екзистенциално-философска“ гледна точка да разкрие как обичайните аргументи в защита на съвременното забулване, давани от ислямски феминистки или претендиращи за обективност изследвания на западни учени, в крайна сметка отново довеждат до препотвърждаване властта на мъжете над жените в арабските мюсюлмански общества⁴⁸.

---

⁴⁷ Шахрур, Мухаммад. *Ал-Кутāб ъа л-Қур'āн. Қур'ā'а му'āсирa*, Дамаск: Ал-Ахālī, 1990; Shahrur, Muhammad. *The Qur'an, Morality and Critical Reason: The essential Muhammad Shahrur*, translated, edited, and with an introduction by Andreas Christmann, Leiden: Brill, 2009.

⁴⁸ Lazreg, Marnia. *Questioning the Veil: Open Letters to Muslim Women*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2009.

Доколкото темата за забулването на мюсюлманските жени и инкорпорирането на ислямските религиозните императиви в публичния живот вече е актуална и в европейския контекст, където голяма част от мюсюлманските общности са от арабски произход, в изследването неизбежно се отделя внимание и на някои правни и общественopolитически аспекти от обсъждането на това явление в страни от Европейския съюз като Франция, Белгия, Германия, Нидерландия и Великобритания. Важни за разбирането на дебата в тези западни контексти са трудове като книгата на Джоан Скот за „политиката на забулването“, в която авторката разглежда обстойно разгорелите се обществени дискусии около закона за забрана на ислямската забрадка във Франция⁴⁹. Автори като Валери Амиро⁵⁰ на свой ред анализират като цяло европейските политики към забулването в публичната сфера на секуларните общества. В контекста на общоевропейския дебат книгата отделя внимание и на някои новопоявили се в България казуси през последните години във връзка с носенето на ислямска забрадка в държавни училища, снимането на забулващи се жени за лични документи или пълното покриване на някои мюсюлманки на обществени места.

---

⁴⁹ Scott, Joan W. *The Politics of the Veil*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007.

⁵⁰ Amiraux, Valeri. “The Headscarf Question: What is really the Issue?”, In: Amghar, Samir et al. (eds.). *European Islam: Challenges and Public Policy*, Brussels: Center for European Policy Studies, 2007.

ГЛАВА I.

ЗАБУЛВАНЕТО НА ЖЕНИТЕ И ИСЛЯМСКАТА ДОКТРИНА

§1. Религиозноправна и теологическа регламентация на забулването в ислямската нормативна традиция

Още от Античността, дълго преди историческото възникване на исляма и неговото разпространение в Близкия изток, в земите, разположени на юг и изток от Средиземноморието, е съществувал обичай за забулване на жените, което най-често е означавало покриване на женското тяло от главата до стъпалата¹. В зависимост от социокултурния или политическия контекст, обаче, значението на забулването в тези региони се е променяло, понякога драматично, през различните исторически периоди.

През II хил.пр.Хр. в древните култури на Асирия и Вавилон например булото е служило като маркер за принадлежност към висшата социална прослойка, разграничавайки жените, които се смятат за „уважавани и почитани“, от онези „на публично разположение“². Следователно булото се е схващало като знак за социалния статут на жената. Както отбелязва американската изследователка Ники Кеди, в предислямския Близък и Среден изток са познати различни форми

---

¹ За повече подробности относно характера и състоянието на изследванията по темата за забулването през древността вж. Marmorstein, Emile. “The Veil in Judaism and Islam”, *Journal of Jewish Studies* 5, 1954, pp. 1–11; Scarce, Jennifer M. “The Development of Women’s Veils in Persia and Afghanistan”, *Costume* 5, 1975.

² Lerner, Gerda. *The Creation of Patriarchy*, New York: Oxford University Press, 1986.

на забулване и отделяне на жените, особено на тези от елита. Законите в Месопотамия предоставят на мъжете правото на собственост над жените, изключителните права за развод и налагат специфични норми за забулване. Жената с високо положение е трябвало да се забулва докато това е забранено за проститутките и робините, като по този начин се прокарва разграничителна линия между прослойките в обществото, като почитените и уважавани свободни жени се отделят от останалите³. Анализирайки теологически, юридически, философски, етнографски и исторически източници, в своето обширно изследване на булото Фадуа ал-Джунди разграничава пет модела за забулване на жените, съобразно които тази практика функционира и бива възприемана в отделни ранни културни традиции: 1) добавъчен в Шумер; 2) специален, привилегирован в персийско-месопотамския случай; 3) егалитарен в древен Египет; 4) йерархичен в елинската култура; и 5) изолиращ/отделящ във византийската култура⁴.

Забулването като част от институционалната структура и етос на тези общества придобива допълнителни конотации при налагането на някои от моралните норми на монотеистичните религии. В Библията Моисей категорично забранява на жените да се обличат в мъжки дрехи и обратно – мъжете в женски⁵, а старозаветните еврейки носят хитони, които стигат до петите, и покриват главите си като знак за бащина или мъжова власт над себе си. Утвърждавайки благоприличието в облеклото и скромността и целомъдрието в обноските на вярващите, в християнството светите апостоли въвеждат пра-

---

³ Keddie, Nikki R. *Women in the Middle East: Past and Present*, Princeton: Princeton University Press, 2006, p. 14.

⁴ El-Guindi, Fadwa. *Veil: Modesty, Privacy and Resistance*, Oxford, New York: Berg, 1999, p.13.

⁵ „Жена не бива да носи мъжки дрехи, и мъж не бива да се облича в женско облекло: всеки, който прави това, гнусен е пред Господа, твоя Бог“ (Втор. 22:5), *Библия* (сиреч Книгите на Свещеното Писание на Вехтия и Новия Завет), София: Св. Синод на Българската църква, 1991.

вила, които се отнасят и до начина на обличане, нормирани по-късно в каноничните правила на Църквата от Гангърския събор (340) и Шестия вселенски събор (681). Покриването на главата на жената по време на християнско богослужение в храма бива утвърдено за всички християнки: девизи, омъжени жени или вдовици.

Квинт Септимий Тертулиан (155/165–220/240)⁶ е един от най-известните раннохристиянски теолози и апологети, баща на латинската патристика като автор на десетки богословски трактати на латински език. Освен със съчинения в защита на християнството и против еретиците Тертулиан е известен и със своите трактати на нравствени теми, чрез които се опитва да изработи кодекс на християнския морал. Тези съчинения се отличават с крайно строги морални изисквания към християните. Сред тях са трактатите „За облеклото (премяната) на жените“ (*De cultu feminarum*) и „За забулването на девизиците“ (*De virginibus velandis*), в които Тертулиан говори за покриването на главата при християнките. Съгласно неговото становище, позовавайки се на Павловото Послание към коринтяните⁷, Бог заповядва на

---

⁶ Роден е в Картаген (дн. Тунис), син на римски офицер, към 190 г. приема християнството и се заселва в Рим. Строг морализатор, в края на живота си е привърженик на монтанизма, смятан за ерес. Ето защо Тертулиан не е включен сред отците на Църквата.

⁷ Из Първо послание на свети апостол Павел до Коринтяните: „3. Искам да знаете още, че глава на всеки мъж е Христос, а на жената глава е мъжът, на Христа пък глава е Бог. 4. Всеки мъж, който се моли или пророкува с покрита глава, засрамя главата си; 5. и всяка жена, която се моли или пророкува гологлава, засрамя главата си, защото все едно е, като да е обръсната; 6. ако жена не иска да се покрива, нека се стриже; ако пък е срамотно за жена да се стриже или бръсне, нека се покрива. 7. И тъй, мъжът не бива да си покрива главата, защото е образ и слава Божия, а жената е слава на мъжа. 8. Защото не мъжът е от жената, а жената е от мъжа; 9. и не мъжът е създаден за жената, а жената за мъжа. 10. Затова жената трябва да има на главата си знак на мъжова власт над нея – заради Ангелите. 11. Но все пак нито мъж без жена,

жените да се покриват⁸. Ранната християнска практика свидетелства, че вярващите жени са разбирали под покриване по време на молитва и богослужение различни видове була за главата, а не дългата коса. „За забулването на девиците“, от своя страна, е съчинение, в което Квинт Септимий разглежда не само темата за благоприличието и целомъдрието на младите девойки, но посвещава XVII глава на омъжените жени, където остро укорява християнките, противопоставящи се на апостолските повели, като използва сравнение с арабките идолопоклоннички по онова време (кр. на II в. – нач. на III в. сл. Хр.):

Жените езичници в Арабия ще ви съдят – те, които покриват не само главите си, а изцяло и лицата си. Като оставят свободно само едното око, те са съгласни да се радват на полусветлина, отколкото да излагат на обезчестяване лицата си. Поради тази причина една знатна римлянка е казала, че те често са нещастни, защото могат много полесно да се влюбят, нежели някой да се влюби в тях.⁹

Това свидетелство показва по недвусмислен начин, че през II в. сл. Хр. забулването не е чуждо или непознато явление в древноарабското езическо общество. Дрехите за покриването на тялото и лицето на жените, за което говори Квинт Септи-

---

нито жена без мъж бива в Господа. 12. Защото, както жената е от мъжа, тъй и мъжът е чрез жената, а всичко е от Бога. 13. Разсъдете сами в себе си: прилично ли е жена да се моли Богу гологлава? 14. Нали и самата природа ви учи, че е безчестие за мъж, ако си оставя коса? 15. Но, ако жена си оставя коса, то е чест за нея, понеже косата ѝ е дадена вместо покривало.“ (1 Кор. 11:3–15).

⁸ Tertullianus. *De cultu feminarum* [“On the Apparel of Women”], trans. by S. Thelwall, In: *Ante-Nicene Fathers: Fathers of the Third Century*, Vol. 4, Christian Literature Company, 1885, p. 35.

⁹ Tertullianus. *De virginibus velandis* [“On the Veiling of Virgins”], trans. by S. Thelwall, In: *Ante-Nicene Fathers: Fathers of the Third Century*, Vol. 4, Christian Literature Company, 1885, p. 69.